

TE,40

Temps d'Educació

Universitat
de Barcelona

1r semestre 2011

Núm. 40

Educació per a la ciutadania: entre fugues i amarratges

UNIVERSITAT DE BARCELONA

ÍNDEX / CONTENTS

MONOGRAFIA. EDUCACIÓ PER A LA CIUTADANIA: ENTRE FUGUES I AMARRATGES

MONOGRAPH. EDUCATION FOR CITIZENSHIP: BETWEEN FLIGHTS AND MOORINGS

Presentació, 7

Presentation

Héctor A. Salinas Fuentes

Educació i ciutadania en societats democràtiques: cap a una ciutadania col·laborativa, 11

Education and citizenship in democratic societies: towards collaborative citizenship

Miquel Martínez Martín

Els codis socials de conducta: notes històriques sobre la civilitat i l'educació cívica, 27

Social codes of conduct: historical notes on civic-mindedness and civic education

Félix Santolaria Sierra

Sobre les utopies, els animals i les figures del ciutadà, 45

On utopias, animals and the figure of the citizen

Héctor A. Salinas Fuentes

La ciutadania a l'aparador. Pedagogia, ètica i política, 81

Citizenship under scrutiny: education, ethics and politics

Ángel C. Moreu

La participació ciutadana: dimensió clau de l'educació per a la ciutadania, 97

Citizen participation: a key aspect of citizenship education

Flor A. Cabrera, Trinidad Donoso, Pilar Folgueiras, Esther Luna

Les emocions i els sentiments morals en l'educació de la ciutadania, 117

Emotions and moral sentiments in citizenship education

Amèlia Tey Teijón

Pedagogia per a una ciutadania creativa, 129

Education for creative citizenship

Angélica Sátiro

ESTUDIS I RECERQUES / STUDIES & RESEARCHES

L'acollida d'alumnat immigrant en el sistema educatiu a Catalunya: reflexions i propostes a partir de l'anàlisi del cas de Vic, 147

The reception of immigrant students in the Catalan education system: reflections and proposals based on an analysis of the case of Vic

Núria Simó

Museologia i patrimoni historicoeducatiu. Importància i funció dels materials lúdics, 163

Museology and historical educational heritage. The importance and function of materials for play

Andrés Payà Rico

Temps educatius i rendiment acadèmic: desigualtats educatives en grups desfavorits, 179

The time devoted to education and academic performance: educational inequalities in disadvantaged groups

Jordi Feu, Òscar Prieto-Flores

EDUCACIÓ SUPERIOR / *HIGHER EDUCATION*

Avaluació de la qualitat docent i promoció del professorat. Legislació universitària espanyola: modificació de la Llei orgànica d'universitats. Professorat funcionari: de l'habilitació a l'acreditació (2004-2008), 193

Assessment of teaching quality and promotion of teaching staff. Spanish university legislation: modification of the Spanish University Act. Civil service teaching staff: from qualification to accreditation (2004-2008)

Josep Carreras Barnés

REFLEXIONS I ASSAIGS / *REFLECTIONS & ESSAYS*

Trànsits en la praxi de l'educació social: mirades des de l'antropologia, 225

Changes in the practice of social education: views from anthropology

Jordi Planella, Jordi Solé, Eva Bretones

Els 'Disability Studies' i el gir hermenèutic de la discapacitat, 243

Disability Studies and the change in the hermeneutics of disability

Asun Pié Balaguer

Esport, educació i valors: una proposta humanista, 263

Sport, education and values: a humanist proposal

Guillem Turró i Ortega

NOTES DE LECTURA / *READING NOTES*

MONOGRAFIA

MONOGRAPH

Educació per a la ciutadania: entre fugues i amarratges

Héctor A. Salinas Fuentes

Un dels tòpics educatius que, de ben segur, ha gaudit de més presència mediàtica en la darrera dècada ha estat, amb distància, el de l'educació per a la ciutadania. El debat pròpiament pedagògic s'ha mogut en unes axials que podríem identificar, de dalt a baix, amb les posicions més o menys pròximes a la inquietud per millorar la democràcia, i d'esquerra a dreta, amb la voluntat d'intervenir, també més o menys, en l'educació moral d'infants i joves. La cosa no era per menys.

La necessitat de formació per part de la ciutadana, en contextos de forta complexitat social, que garanteixi uns mínims de convivència i assegurí el desplegament i l'exercici dels drets i deures de tothom, ha estat una constant en les polítiques educatives dels darrers trenta anys, instigada pels organismes internacionals i acompanyada per polítics locals, sovint amb poca alçada històrica. Un cert interès per semblar que aquestes iniciatives tenien com a finalitat la consolidació dels patrons democràtics, juntament amb la lluita contra determinades patologies sociopolítiques, com ara el racisme, el masclisme, l'homofòbia, com també en general les actituds i opinions contràries a l'ordre democràtic, venien a reforçar les envestides d'aquell debat. Fet i fet, les posicions han estat més enfrontades en aquest àmbit que, curiosament, en el no menys interessant i interessat de la formació religiosa, matèria educativa que durant la darrera dècada ha quedat apartada de la lluita partidista.

El terreny relliscós i, sens dubte, perillós de l'educació moral d'infants i joves, sigui en clau política, ideològica o merament religiosa, també ha estat abonat amb posicions pedagògiques massa carregades de dogmatismes, segurament com no podia ser d'una altra manera, que han contaminat més aclarit els termes del debat. El científisme, en una matèria com aquesta, no podia ser reclamat per cap de les parts en conflicte, per la qual cosa els límits i mètodes de la confrontació s'havien de moure entre l'ètica i l'estètica.

La monografia que presentem acull set aproximacions certament divergents, no tant en l'orientació ideològica o política de les seves propostes, com en les línies de treball que els autors i les autores han decidit encetar. No ens podia interessar, com és obvi, portar a aquesta tribuna la varietat de posicions polítiques en aquest afer, sinó mostrar un ventall de panòpies diverses que s'han construït en aquests anys per abordar el tema que ens ocupa.

Comença el recull amb l'aportació del professor Miquel Martínez, que incideix en arguments que no per coneguts deixen de ser necessaris de recordar. Les seves consideracions se situen en la frontera entre la pedagogia moral i la pedagogia política, i ajuden a assentar el terreny que hem de trepitjar en els articles següents. La seva insistència en la condició privilegiada de l'escola el mena a considerar aquest espai educatiu com aquell on les pràctiques de ciutadania queden assentades d'una manera sòlida, sempre que s'aboquin a aprofundir en el que anomena una ciutadania col·laborativa, a més d'activa i participativa, com reclamen els manuals d'ús.

El professor Félix Santolaria ens ofereix, des d'un punt de vista històric, una contribució que busca establir la doble condició cultural i natural dels codis socials de conducta. A partir de Norbert Elias, l'article de Santolaria traça el dibuix que l'ortodòxia progressista ha construït al voltant de la idea evolucionista de la moral. La seva aportació vol desemmascarar precisament la «gran narrativa de les emocions», que segons ell ha marcat el discurs de les ciències socials i humans, i moltes pedagogies de les dues centúries passades.

El qui signa aquesta presentació, Héctor Salinas, escriu l'article següent, que vol ser una lectura diacrònica, des dels clàssics fins a Rousseau, no tant del concepte de ciutadania sinó de l'abstracció d'una idea, la de ciutadania, que grecs i moderns han anat elaborant i reelaborant amb noves eines conceptuals però sempre ancorades en uns mateixos referents. Així, l'autor destaca els paral·lelismes i les continuïtats que es manifesten en aquests pols del pensament occidental a partir de les reiterades referències al món animal. Les analogies entre vida humana i vida animal han estat emprades per reflectir emocions i sensacions, models i formes d'organitzar la vida en comú, i l'article en destaca les particularitats d'aquesta forma d'obrar.

Precisament, des de la racionalitat moderna, el professor Ángel C. Moreu exposa les intrincades relacions entre pedagogia moral, pedagogia política i pedagogia axiològica. Les finalitats de l'educació no queden al marge, tot al contrari, de les decisions en política educativa, ben arrelades, segons l'article, en imaginaris morals ben precisats. El debat de l'assignatura en qüestió transcendia l'estricta marc curricular per entrar en el terreny sovint pervers de la política. Precisament, un objectiu pedagògic orienta l'article, per tal com les ambigüitats que s'han manifestat en aquest debat no han permès escatir amb honestat i claredat propostes educatives solvents i eficaces.

Les professores Flor A. Cabrera, Trinidad Donoso, Pilar Folgueiras i Esther Luna incideixen en la necessitat educativa d'abordar la participació com a nucli de les propostes en educació per a la ciutadania. A partir del discurs de les competències, l'article integra tres dels pilars que sostenen l'edifici de la ciutadania: la mateixa participació, el servei a la comunitat per mitjà de l'aprenentatge servei, i la coeducació o paritat de gènere a les escoles. La reflexió centra el seu esforç en la promoció d'un pensament favorable a les metodologies actives i participatives, de caire col·laboratiu, que fomentin un aprenentatge vivencial.

La base emocional de l'aprenentatge ètic d'infants i joves és l'argument central de la professora Amèlia Tey. La constatació de la funció central que exerceixen els valors, els sentiments i les emocions a l'hora de configurar la personalitat moral dels individus mena l'autora a desenvolupar una proposta pedagògica singular d'educació per a la ciutadania. Sota els paràmetres de la construcció del jo, de les capacitats de conviure i de la reflexió ètica i moral, l'article aposta per unes pràctiques escolars que no poden deixar de banda els sentiments morals.

La monografia clou amb una aportació d'Angélica Sátiro, educadora i formadora, especialista en creativitat i innovació social. A partir de les contribucions de pensadors com Hessel, Bauman i Morin, l'article perfila una proposta pedagògica, situada entre Dewey i Lipman, centrada precisament en la creativitat, com a motor de la transformació social i d'un necessari canvi cultural. La ciutadania creativa, a parer de l'autora, ha de ser la clau de volta de les pedagogies del nou segle.

Entre fugues i amarratges, doncs, arrenca aquesta col·lecció d'articles. La fuga, com a composició musical complexa, basada en la polifonia i en la superposició de veus, defineix amb perfecció allò que hem volgut recollir aquí. Calia posar un ordre de presentació als articles d'aquesta monografia, per raons formals evidents, però la millor manera de fer-ne la lectura és amb un anar i venir, endavant i enrere, que permeti mantenir el tema principal de la melodia, que hem batejat amb la denominació actual, d'educació per a la ciutadania, però que probablement en podria adoptar d'altres segons el context i el moment.

Fuga també com a fugida, però. Perquè els set articles aquí presentats han escapat de l'ortodòxia amanerada que imposen els estàndards de les revistes d'impacte. Unes fugides formals i conceptuals, sens dubte, però que també podem constatar en la diversitat temàtica abordada. Tot plegat, però, s'ha vist contrapesat amb els amarratges que cada article ha anat desplegant en els seus respectius recorreguts. Uns amarratges que eviten que no s'escapin les naus fantasmals que s'han anat botant els darrers anys sota aquest epígraf tan escàpol com és el de l'educació per a la ciutadania. Bona lectura.

Educació i ciutadania en societats democràtiques: cap a una ciutadania col·laborativa

Miquel Martínez Martín*

Resum

En aquest treball es presenten un conjunt de consideracions sobre allò que ha de ser una proposta pedagògica —no solament escolar— que procuri formar ciutadans i ciutadanes en societats democràtiques, plurals, en època de globalització, i alguns arguments sobre la seva necessitat i conveniència. Es proposa avançar cap a una ciutadania col·laborativa capaç d'apreciar els valors de la democràcia i el pluralisme com a valor. En aquest sentit es destaca la importància d'aquells enfocaments pedagògics que conreen aprenentatge col·laboratiu i participació com a mitjans per a la construcció de ciutadania activa i col·laborativa.

Paraules clau

educació per a la ciutadania, valors democràtics, participació, aprenentatge col·laboratiu, pluralisme

Recepció de l'original: 8 de juny de 2010

Acceptació de l'article: 12 de setembre de 2010

Introducció

Sabem que pot arribar a ser més difícil consolidar i aprofundir en la democràcia que lluitar per aconseguir-la. La majoria de les societats democràtiques tenen una llarga tradició en la lluita i la defensa de la democràcia, i per tant, prou experiència per a constatar que, un cop assolida, la seva fortalesa depèn dels nivells d'educació de la població i de la transparència, honestedat i preparació dels nostres governants. És per això que en els darrers anys, les qüestions relatives a l'educació per a la ciutadania i a l'aprofundiment en els valors democràtics figuren com a temes obligats d'anàlisi i debat en les agendes de les reunions internacionals i específicament en aquelles que tracten l'educació.

Tanmateix, i malgrat el consens sobre la seva importància, es tracta d'un tema que sovint resulta controvertit. Sobretot quan s'intenten concretar propostes entorn d'aquells valors que garantirien una bona ciutadania; i fins i tot a l'hora d'intentar acordar què entenem per ciutadania o democràcia, més enllà de coincidir en l'ús del mateix terme. Per descomptat, la qüestió es complica en gran mesura quan es planteja integrar-la als currículums obligatoris dels sistemes educatius. Pel que fa a aquesta darrera proposta, l'educació per a la ciutadania és per a alguns quelcom indesitjable i inacceptable, i per a uns altres, desitjable i necessari. Els primers, perquè consideren que aquesta proposta educativa té efectes adoctrinadors i que reprodueix la ideologia dominant del govern que la regula. Els segons, perquè, al marge de l'educació en valors que cada família pugui oferir als seus fills i filles, mitjançant

(*) Catedràtic de Teoria de l'Educació i membre del Grup de Recerca en Educació en Valors i Desenvolupament Moral (GREM) de la Universitat de Barcelona. Actualment coordina el programa *Barcelona, Aula de Ciutadania*, que desenvolupa l'Institut Municipal d'Educació de Barcelona i la Universitat de Barcelona. Adreça electrònica: miquelmartinez@ub.edu

l'educació per a la ciutadania, especialment a l'escola, la societat s'assegura que tots els ciutadans rebin aquesta formació a través de l'Estat.

Al llarg d'aquests darrers anys s'ha dedicat temps, paraula i tinta a argumentar posicions i a debatre per constatar desacords, però també per arribar a alguns acords sobre aquest tema (Martínez i Hoyos, 2006; Valdivielso i Almeida, 2008; Gil, 2008). Tot seguit presentaré algunes consideracions que al meu parer podem compartir sobre com ha de ser una proposta pedagògica que procuri formar ciutadans i ciutadanes en societats democràtiques, plurals i en època de globalització, com també alguns arguments sobre la necessitat i la conveniència d'aquesta formació. En la darrera part del text faré referència al pluralisme com a valor fonamental en societats democràtiques, i a l'aprenentatge col·laboratiu i a la participació com a mitjans per a la construcció de ciutadania activa i col·laborativa.

Algunes consideracions sobre la formació de ciutadans i ciutadanes

L'educació per a la ciutadania i la convivència requereix accions que afectin tota la població

L'educació per a la ciutadania no pot ser un objectiu dirigit tan sols a les generacions més joves, a la infància i a la joventut, ja que una de les dimensions d'una ciutadania bona és una bona convivència, i aquesta és una qüestió que concerneix també les generacions més grans. Estimar la convivència com a quelcom valuós depèn en gran mesura de si s'ha crescut en contextos en els quals aquesta ha estat bona. Els contextos de criança i d'educació no formal i informal són espais d'aprenentatge que poden col·laborar eficientment a assolir els objectius que persegueixen el sistema educatiu i l'escola; o que, per contra, poden dificultar i fins i tot impedir-ne l'assoliment. Per aquest motiu, proposar-nos la formació de ciutadans i ciutadanes suposa emprendre accions que afectin tota la població.

Una formació en ciutadania que consideri la justícia i l'equitat requereix dirigents que la practiquin

Una ciutadania bona també vetlla pels valors de justícia i equitat. La lluita per què les nostres societats siguin cada cop més justes i democràtiques, i per què la societat en general gaudeixi de més equitat, és qüestió de tothom. Però especialment ho és d'aquells que tenen més capacitat de decisió i als quals, per tant, els és més exigible la responsabilitat social i la responsabilitat ètica. El comportament dels governants, dels líders empresarials i sindicals, dels directius, i també el dels directors dels mitjans de comunicació genera models d'actuació i pensament susceptibles de ser imitats a petita escala i amb un efecte multiplicador. D'aquesta manera, el seu comportament pot contribuir a fer una societat més equitativa i inclusiva o, per contra, a incrementar les desigualtats i augmentar la vulnerabilitat i l'exclusió social. En suma, diríem que generen un clima social que afecta el món del treball i el de la família i que pot afavorir que la ciutadania més jove apreciï la justícia i l'equitat com a quelcom valuós i possible, o que, per contra, en el millor dels casos reconegui aquests elements com a valors, aliens però a aquest món i per tant, escassament factibles.

Convé establir aliances entre els diferents agents de socialització potencialment educadors com ara la família, els mitjans de comunicació i la comunitat local o la ciutat, entre d'altres, amb l'objectiu de generar més confiança activa i capital social.

Hi ha factors amb una incidència potent en la formació en valors dels més joves i, també, en la seva formació com a ciutadans, la qual cosa convé tenir en compte. Entre ells es troben la família; els amics i companys; els espais d'oci i diversió; els entorns de joc, aprenentatge i comunicació; i el reflex que els mitjans de comunicació proporcionen dels valors, cosmovisions, models i estils de vida dels líders polítics i personalitats del món de la cultura, l'esport i l'espectacle. La construcció de les diferents identitats (personal, comunitària a nivell local, de país i nació, d'estat, i supranacional) es teixeix en les xarxes socials —avui ampliades gràcies al desenvolupament de la tecnologia i la globalització de la informació— i es consolida mitjançant la pràctica social i comunicativa en la comunitat de la qual ens sentim membres.

Els processos d'aprenentatge social que s'esdevenen en els contextos d'educació informal poden ser tan potents o més que els que ens proposem en els contextos de caràcter formal. La continuïtat educativa que es genera entre contextos —quan es comparteixen expectatives i valors— també és un factor que pot consolidar vincles de confiança entre els membres d'una comunitat, fomentar l'acceptació de normes i crear més capital social. Sense aquests ingredients és difícil que els membres d'una comunitat s'interessin per ser bons ciutadans i que les generacions més joves comprenguin la necessitat i l'autèntic sentit de la seva formació com a ciutadans responsables.

Convé abordar l'educació per a la ciutadania no només com una activitat escolar

Per tot el que s'ha exposat anteriorment, no convé abordar l'educació per a la ciutadania únicament com una activitat curricular específica amb un temari concret i un horari determinat; ni tan sols com un conjunt d'activitats organitzades sistemàticament de manera transversal en les diferents assignatures o matèries d'un pla d'estudis. Convé abordar l'educació per a la ciutadania des d'una perspectiva no formal i informal de l'educació. Això no significa que puguem oblidar el seu tractament curricular específic i el seu tractament transversal; ben al contrari, hem de conservar i conrear espais reservats a aquest fi en els centres docents, tot i no limitar-nos-en.

Alguns arguments sobre la necessitat de la formació ciutadana

Una educació de qualitat no és possible sense educar en valors que permetin viure de manera sostenible i sustentable tant a nivell personal, com a laboral i comunitari

L'educació en la societat de la informació —que tant de bo fos també la del coneixement i l'aprenentatge continu per a tothom— ha de permetre que les persones siguem competents per a governar les nostres vides. Ha de promoure que siguem funcionalment alfabetats i capaços de mobilitzar els nostres coneixements, habilitats i actituds per tal de poder regular la nostra vida de forma sostenible i per poder disposar de criteri propi. La profusió d'informació, l'avanç de les tecnologies i la diversitat han motivat que aquest món global —sense fronteres per a alguns— hagi arribat a quotes de complexitat que fan que no pugui ser abordat satisfactòriament en clau

de simplicitat. A més, la nostra societat es caracteritza per mantenir, i fins i tot aguditzar, profundes desigualtats en l'accés i el gaudi de drets, i en l'exigència i el compliment de deures. En definitiva, ens trobem davant d'un món complex i plural que requereix transformacions en nom d'una major justícia i equitat i en el qual cada vegada cal més formació per a poder participar en els afers públics propis d'una ciutadania activa. En cas contrari, en aquesta època de globalització, ni la sostenibilitat comunitària, ni tan sols la laboral i la personal seran assolibles en societats plurals i diverses com les actuals.

Per aquest motiu, actualment l'educació adquireix una rellevància especial per a tots aquells que considerem que pot fer possible la transformació de la nostra societat en una altra de més digna, inclusiva, cohesionada i equitativa. Òbviament aquesta transformació serà difícil si l'educació —i en primer lloc el sistema educatiu des de l'educació infantil fins a l'educació universitària i/o professional— no es planteja, amb el mateix interès, avançar cap a un model que garanteixi, alhora que qualitat en els aprenentatges, competència en els joves per a una adequada incorporació al món del treball, més equitat i més inclusió social. Una societat inclusiva, equitativa i digna és aquella en la qual els seus ciutadans són persones amb criteri propi que valoren l'esforç i la superació personal en el món de l'estudi i del treball, que procuren la felicitat, respecten la diversitat, són capaços de prendre decisions amb responsabilitat i estan preparats per practicar una ciutadania activa. Així doncs, la preparació per al món del treball i la formació per a una ciutadania activa s'estan convertint en els dos objectius més rellevants de l'educació per a les pròximes dècades.

Aprendre a viure de manera sostenible en l'àmbit comunitari i ciutadà en aquest món complex suposa aprendre a valorar allò més pròxim: d'una banda, la nostra família, la nostra cultura, la nostra civilització i el nostre país (món dels sentiments); de l'altra, saber argumentar el seu valor, comunicar-lo i poder així compartir amb els altres la vàlua dels seus mons (món de la competència comunicativa i del llenguatge), i finalment, aprendre a tenir criteri propi, saber optar amb responsabilitat i saber construir conjuntament criteris i principis de valor compartits que garanteixin la convivència intercultural en societats plurals (món de les competències ètiques i ciutadanes). Però aquestes són, al meu parer, necessitats formatives que no sempre s'aprenen de manera informal i incidental. Per això, i perquè és raonable voler garantir aquesta formació a tota la població, convé plantejar la necessitat de formar ciutadans i ciutadanes en aquest sentit, i entendre que els anteriors objectius són els primers que cal atendre en tota proposta d'educació per a la ciutadania.

Convé disposar d'un espai per poder practicar el que significa ser ciutadà des dels primers anys d'escolaritat, i també per reflexionar sobre què és ser ciutadà

A més del que s'ha argumentat fins aquí, voldria formular una raó més a favor de la necessitat d'educar per a la ciutadania avui dia, i en aquesta ocasió sí que em referiré especialment a l'escola com a institució privilegiada. Si revisem els estudis i informes recents sobre la qualitat de l'educació en el món, és fàcil comprovar com s'insisteix en plantejar vuit àmbits d'aprenentatge: lingüístic, numèric, científic, tecnològic, cultural, el d'aprendre a aprendre, aprendre a emprendre i aprendre a ser un bon ciutadà. La Unió Europea reconeix aquests factors com a competències bàsiques de l'educació. Alguns pensen que convindria establir un novè àmbit: el de la filosofia per reflexionar sobre els altres, per desenvolupar la capacitat de pensar i l'esperit crític, i per

saber justificar els valors morals¹. Jo crec que seria suficient incorporant aquests coneixements i aprenentatges en el darrer dels àmbits: el de l'aprendre a ser un bon ciutadà.

Aprendre a ser un bon ciutadà requereix un cert saber filosòfic que, tot i no ser especialitzat, permeti discernir el que és just del que és injust, ser prudent en els nostres judicis i distingir el que és cert del que no ho és. No és un saber fàcil, però resulta convenient i, per aquest motiu, és necessari fomentar-lo. Educar per a la ciutadania suposa apostar per un model pedagògic —especialment a l'escola i a partir dels primers anys d'escolaritat— en el qual els escolars aprenguin a construir amb criteri propi, i construeixin el seu model de vida feliç, contribuint alhora a la construcció d'un model de vida en comunitat just i democràtic. Aquesta doble dimensió —individual i relacional, particular i comunitària— ha de conjugar-se en el mateix temps i espai si el que pretenem és construir ciutadania i, sobretot, si aquesta es pretén construir en societats plurals i diverses.

No tots els models de vida feliç són compatibles amb els models de vida justos i democràtics en comunitat. La segona meitat del segle xx s'ha caracteritzat per la lluita i la conquesta en profunditat dels drets humans. En el segle que iniciem, per tal de millorar les perspectives de futur, aquesta lluita hauria de ser completada —no substituïda, però sí completada— amb la conquesta del compliment en profunditat dels deures que com a éssers humans hem d'assumir en la nostra convivència diària.

Les transformacions socials i tecnològiques, els moviments migratoris i el caràcter interconnectat que acompanya el procés de globalització que estem vivint planegen a les societats més desenvolupades, i concretament als sectors més afavorits, reptes que exigeixen respostes difícils de donar de forma natural. Els sectors més afavorits del nostre món, i en concret, aquells que gaudim de l'anomenat primer món, hem de prioritzar en les nostres polítiques educatives aquelles accions orientades a la formació d'una ciutadania activa que sigui capaç de fer front a aquests reptes. Reptes que probablement suposaran confrontació amb l'acceptació de límits a comportaments excessivament centrats en el dret a tenir drets i poc compromesos amb els drets dels altres; és a dir, amb assumir deures amb la humanitat quan aquests comportin límits als drets propis. Vivim en una societat on impera la diversitat —diferència— i aquest és un factor que pot provocar un augment de les desigualtats. Avançar cap a una societat inclusiva en contextos de diversitat i de diferència exigeix no formar només ciutadans que defensin i lluitin pels seus drets de primera i segona generació, sinó que també reconeixin la diferència —no la desigualtat— com a factor de progrés, i que estiguin disposats a lluitar pels drets dels altres per tal d'evitar desigualtats, encara que sigui a costa de perdre determinats nivells de gaudi d'aquests drets de primera i segona generació dels quals ara en gaudim alguns, i que en part són causa de les situacions de desigualtat en el nostre món. Formar una ciutadania que vetlli per la transformació de la nostra societat cap a una de més justa i equitativa no és fàcil, i no és un repte que pugui encomanar-se únicament a la família i als agents d'educació no formal i informal.

Formar ciutadans actius és necessari i no s'improvisa. Ignorar-ho o no ocupar-se de promocionar-ho és propi de societats terminals que obliden, que s'obliden fins i

(1) Vegeu <http://www.movilizacioneducativa.net> [accés: 23.05.2011]

tot del gaudi de béns particulars; perquè ser feliç exigeix un clima de convivència i pau difícil de mantenir si oblidem fomentar i consolidar aquest bé comú. Educar en funció d'aquest model de ciutadania requereix accions pedagògiques orientades a la persona en la seva globalitat, a la intel·ligència, a la raó, al sentiment i a la voluntat. L'escola és la institució que pot desenvolupar millor aquesta tasca en la infància i la joventut, ja que suposa un bon espai per aprendre a viure en comunitat, tot permetent gaudir drets i compartir deures, ser reconegut com a persona i reconèixer els altres com a tals, acceptar normes i participar en la seva transformació i millora. Però l'escola també pot ser un espai per aprendre a ser vulnerable i exclòs si s'ensenya a respectar normes en les quals no s'hi pot incidir, on tan sols s'aprèn a complir amb les regles i a sotmetre la pròpia voluntat a la del més fort. És per això que l'escola és una peça clau en la manera com ens iniciem en la vida ciutadana.

La feina i la família han estat fins ara fonts d'identitat i de promoció de sentiments de ciutadania. Avui, però, la naturalesa canviant del món laboral i les múltiples variables que configuren els diferents estils de vida familiar han fet perdre en part el caràcter de font d'identitat a aquests dos factors i l'escola roman com un dels pocs espais de creació de cert sentit de ciutadania. Malgrat que alguns pensen que aquest tipus de formació hauria de formar part de l'àmbit privat-familiar, entenem que, al marge de la influència lògica de la família i de les institucions i organitzacions religioses i/o polítiques, la societat ha de garantir una formació adequada i suficient en aquest àmbit a la infància i a la joventut. I l'escola és en aquest sentit el millor instrument.

Una ciutadania que apreciï els valors de la democràcia

És necessari aprendre a apreciar els valors de la democràcia en societats globalitzades

En època de globalització, la necessitat de comptar amb unes arrels sòlides que donin sentit ètic a les nostres vides i identitats culturals diverses, juntament amb la cerca de criteris que regulin la convivència i que garanteixin la construcció d'una societat democràtica són factors que reclamen un model d'educació en valors diferent al d'èpoques anteriors. Al llarg d'aquest escrit hem apuntat alguns dels valors que cal considerar, com ara la sostenibilitat davant la innovació i el creixement il·limitat, la interculturalitat davant la diversitat i la segregació cultural, o el foment de l'equitat per fer front a l'exclusió social. Norbert Bilbeny (1999), a l'hora de fer referència a aquests valors en el marc de valors democràtics en la cultura global, distingeix entre valors inherents, transformacions negatives i correccions democràtiques. Entre els valors inherents trobem conceptes com ara globalitat informativa, diversitat cultural i innovació. La segona categoria engloba termes com l'exclusió social, la segregació cultural i el creixement il·limitat. I a l'hora de parlar de correccions democràtiques, podem parlar d'equitat, interculturalitat i/o sostenibilitat. Òbviament l'educació per si mateixa no pot evitar que la globalització mostri el seu perfil destructiu i generi transformacions negatives, però sí que pot contribuir a denunciar-les, i fins i tot a corregir-les, tot formant ciutadans i ciutadanes democràtics. La democràcia és el millor aliat. Són necessaris els actes de denúncia i solidaritat, però sobretot és necessari formar una societat democràtica que promogui governs capaços de desenvolupar polítiques públiques a favor de la justícia, l'equitat i la convivència intercultural.